

Problem zaposlovanja oseb, ki so odpuščene iz KZP in VPD*

Lojze Gazvoda

dipl. soc. delavec, pomočnik upravnika zaporov v Mariboru

1. Uvod

Zaposlovanje oseb, ki so odpuščene iz KPZ in VPD, je po svoji strokovni vsebini tisto penološko delo, ki ga stroka imenuje pomoč po odpustu (postpenalna pomoč). Celotna obdelava instituta postpenalne pomoči kot samostojna celota zahteva posebno obdelavo na ločenem simpoziju.

Pri zaposlovanju odpuščenih oseb kot sestavnem delu postpenalne pomoči je treba upoštevati osnovna načela naše kriminalne politike o varstvu naše socialistične družbe, njenih vrednot in o resocializaciji delinkventov.

Jugoslovanska kriminologija, kazenski zakonik in zakon o izvrševanju kazenskih sankcij v VII. poglavju (člen 81. do 85.) pravilno poudarjajo pomen postpenalnih ukrepov, ki so sestavni del celotnega tretmana kaznovanih oseb, ker bi brez njih lahko ostala brez uspeha prizadevanja zavodskega tretmana.

V preteklosti, ko še ni prodrlo spoznanje, da so kriminaliteta in drugi podobni negativni družbeni pojavi zakonit pojav, ko je še prevladovala ozka kazenskoppravna represija, so bili postpenalni ukrepi neznani. Šele v začetku 20. stoletja so se na pobudo karitativnih organizacij, ki so že prej dajale pomoč nekdanjim obsojencem, prav s stališča dobrodelnosti in humanosti, začele ukvarjati s tem tudi zakonodaje. V zadnjih 50 letih je v teorijo in zakonodajo prodrlo spoznanje, da so postpenalni ukrepi nujen, nepogrešljiv sestavni del boja proti kriminaliteti in drugim socialno patološkim pojavom, ne le zaradi dobrodelnosti ali socialnega varstva, temveč tudi zato, ker so od učinkovite postpenalne dejavnosti zelo odvisni tudi uspehi in neuspehi boja proti kriminaliteti.

Razloge za obstoj kriminalitete kot družbenega pojava ter posameznikove delinkventnosti moramo iskati v zapletenem medsebojnem součinkovanju splošnih družbenih okoliščin, razmer v ožjem socialnem okolju in vzrokov, ki tičijo v osebnosti posameznika. Zato bomo povzeli načela naše kriminalne politike:

1. Boj proti kriminaliteti je lahko uspešen, če se loteva njegovih splošnih, posebnih in posameznih pogojev. Preventiva mora zato biti vedno bolj bistveni del njegove vsebine.

2. Represivne in povračilne metode dela z delinkventi se morajo umakniti preventivnemu

* Koreferat na prvem penološkem simpoziju v Puli, konec maja 1970.

delovanju za varovanje družbe, njenih vrednot, ter prizadevanju za resocializacijo storilcev kaznivih dejanj.

3. Boj proti kriminaliteti bo uspešen le, če se bodo v njem angažirali poleg organov pravosodja tudi drugi državni organi, ki delujejo na tem področju, delovne in družbene organizacije.

Ideje o postpenalnih ukrepih so se popolnoma uveljavile po drugi svetovni vojni. Razglasil jih je XII. mednarodni kongres za kazenske in penitenciarne vede v Haagu leta 1950, poudarili so jih kongresi mednarodnega društva za družbeno varstvo, pa tudi I. kongres OZN za preprečevanje kriminalitete in postopek z zaporniki leta 1956 v Ženevi. Ta kongres je izdal Minimalna pravila za ravnanje z zaporniki; ta pravila je sprejela tudi naša država. V dokumentih omenjenih kongresov in v literaturi sicer poudarjajo, da imata obsodba in izvršitev kazni od vzema prostosti zelo pomembne posledice, ki se kažejo med prestajanjem in po prestani kazni. Te posledice so socialne, psihološke in pravne narave.

Zapori namreč pomenijo svet, ki je umetno urejen, in so nenormalno okolje za bivanje, življenje in delo ljudi. Obsojenci so izolirani od zunanjega okolja (osamljeni), zapuščeni in običajno pred javnostjo tudi prezirani. Javnost mnogokrat zaporov ne šteje kot svoje in nujne družbene ustanove. Zaradi nenaravnih razmer v zaporih, ki se bistveno ločijo od življenja na svobodi, ne moremo pričakovati samo poboljšanja delinkventov, marveč celo tudi poslabšanje in deformacije osebnosti zapornikov: kažejo se kot težave pri njihovem ponovnem vživljanju v svobodno okolje. Proces vživljanja odpuščenih obsojencev in mladoletnikov v svobodno okolje zahteva:

— pripravljenost okolja samega, da sprejme nekdanjega obsojenca in mladoletnika, ter

— pripravljenost odpuščenega obsojenca in mladoletnika, da na aktiven in pasiven način znova zaživita z nedelinkventnim okoljem.

Mnogokrat take pripravljenosti okolja in odpuščenega obsojenca ali mladoletnika ni (absolutna ovira) ali pa je pripravljenost le delna ali celo navidezna (relativna ovira). Odpuščeni obsojenec in mladoletnik preživljata po odpustu iz zavoda večjo ali manjšo krizo, glede na to, kakšna je odzivnost ožjega in širšega okolja ter kolikšna sta sposobnost in pripravljenost odpuščenega obsojenca ali mladoletnika, da se sam vključi v ožje in širše okolje.

— Postpenalno pomoč lahko definiramo ozko, v smislu pomoči, ki se kaže pri urejanju zaposlitve, stanovanja, materialne oskrbe, moralne pomoči itd. Iz lastnih izkušenj vemo in povsod poudarjajo, da je ta pomoč kvantitativno in kvalitativno nerazvita.

Tretman delinkventov, zlasti postpenalno fazo, moramo razumeti v širokem prizadevanju pristojnih družbenih organov in organizacij ter vse družbe, da pokažejo pripravljenost in aktiven odnos do postpenalnega dela. Postpenalna pomoč je le enostranska oblika dela za resocializacijo odpuščenih delinkventov. Pojem postpenalnega dela obsega tudi oblike svetovanja in vodenja odpuščenih s pomočjo poklicnih in prostovoljnih svetovalcev (socialnih delavcev), ki morajo imeti posebno strokovno znanje za delo z odpuščenimi delinkventi.

Postpenalno delo se začne že v zavodu, kjer oseba prestaja kazen. Sprejemni oddelek zavoda sestavlja program resocializacije, ki načelno vsebuje tudi načrt za postpenalno delo. Ne moremo sicer trditi, da je za vsakega obsojenca potrebno načrtovati in organizirati postpenalno delo. Dobra del priprav in tudi delo za postpenalni tretman je mogoče opraviti že med prestajanjem kazni odvzema prostosti ali vzgojnih ukrepov. Za tako delo moramo imeti v KPZ in VPD usposobljene poklicne socialne delavce.

Zaradi nerazvitosti socialnih služb v penalnih zavodih in občinah in zavoljo nekaterih načelnih pomislekov, praktičnih težav, se večji del postpenalnega dela preloži na čas po odpustu iz zapora in to delo se v najboljšem primeru kaže pri dajanju materialne pomoči in eventualno v omogočanju zaposlitve.

— Naše uvodno razmišljanje lahko povzamemo z besedami prof. Ljuba Bavconca:

»Postpenalne ukrepe lahko, po vsem povedanem, štejemo za nujno in logično fazo vsakega učinkovitega boja proti kriminalu in proti drugim patološkim družbenim pojavom. Njihova izredna pomembnost je v tem, da so po svoji naravi hkrati preventivni in prevzgojni. Njihov preventivni pomen vidimo v preprečevanju recidivizma, ki je, kot vemo, najtežji problem vsake kriminalne politike. Preventivni učinek postpenalnih ukrepov pa se razteza tudi na družino in zlasti še na otroke prizadetega, ki bodo z ureditvijo očetovega ali materinega položaja tudi sami zaživeli urejeno ali vsaj bolj urejeno življenje in bodo tako v manjši nevarnosti, da bi tudi sami šli po poti staršev. Podobno velja seveda tudi za širše okolje, v

katerem se nepoboljšljivi recidivist pojavlja kot vir okužbe.

Glede prevzgoje in resocializacije velja predstaviti poleg že povedanega samo še tole: postpenalni ukrepi imajo svoj velik pomen zlasti v tem, da bivšim obsojencem omogočajo aktivno in pozitivno vključitev v družbo, v nasprotju s tisto pasivno prilagoditvijo, ki je posledica zastráevanja in se razodeva v strtih, brezvoljnih osebnostih, ki znova pridejo na skrb družbi.«¹

2. Pravni položaj odpuščenih iz KPZ in VPD po kazenskem zakoniku SFRJ

— U uvodu omenjena načela naše kriminalne politike so sprejeta v 87. členu KZ, ki določa, da uživajo obsojenci po odpustu s prestajanja kazni odvzema prostosti vse pravice in lahko pridobijo vse pravice, razen tistih, ki so jim omejene zaradi pravnih posledic obsodbe (37. a člen KZ). Drugače povedano, obsojenci so po odpustu praviloma rehabilitirani. Sodišče lahko na obsojenčevo prošnjo v določenem roku odloči, da prenehajo pravne posledice sodbe iz 5. do 7. točke prvega odstavka člena 37. a KZ, če je obsojenec s svojim obnašanjem to zaslužil in je po svojih možnostih povrnil s kaznivim dejanjem povzročeno škodo in vrnil premoženjsko korist. Socialnih in psiholoških posledic sodbe in prestajanja kazni odvzema prostosti zakon seveda ne more odstraniti.

Socialne in psihološke posledice in težave, ki jih ima obsojenec po odpustu iz zavoda, mora premagati sam ob pomoči zavoda, odbora za pomoč odpuščenim, organov socialnega varstva in svojega ožjega okolja.

— Glede vzgojnih ukrepov in mladoletniškega zapora določa kazenski zakonik v prvem odstavku 67. člena, da mladoletniki nimajo pravnih posledic zaradi izrečenih vzgojnih ukrepov iz 5. do 7. točke prvega odstavka člena 37. a KZ.

— Bivši obsojenec ali mladoletnik z vzgojnim ukrepom uživata pravno zaščito časti in dobrega imena po 172. členu KZ zaradi očitanja kaznivega dejanja z namenom zaničevanja (15. poglavje KZ).

— Pomembna zaščita odpuščenih iz KPZ in VPD je to, da so te osebe kazenske sankcije prestale, da so bile med bivanjem v zavodu deležne vzgoje in prevzgoje, včasih tudi posebne tretmanske obdelave. Vse to terja od javnosti,

¹ Gradivo s seminarja za predsednike in tajnike odborov za pomoč odpuščenim obsojencem, Svet za socialno varstvo LRS 1962, str. 19.

delovnih organizacij in posameznikov, da nekdanjim obsojencem in odpuščenim mladoletnikom pokažejo vsaj nekaj zaupanja, da jim olajšajo vključitev v redno življenje in pri tem odkrito in zavestno pomagajo tudi pri zaposlovanju.

— Pravnim posledicam, ki nastanejo po prestopu kazenski sankciji odvzema prostosti, se za zdaj ne moremo popolnoma izogniti, čeprav bi bilo treba ob reviziji kazenskega zakonika proučiti utemeljenost nekaterih pravnih posledic. Gotovo je, da ne bi bilo prav, če bi posameznikom, ki so bili obsojeni za nekatera kazniva dejanja, takoj po odpustu dovolili, da nadaljujejo delo na enakem delovnem mestu, na kakršnem so storili kazniva dejanja (računovodje, blagajniki, poslovodje, direktorji itd.).

Nekdanjim obsojencem so praviloma priznane vse pravice in so odstranjene skoraj vse pravne ovire za vključitev v normalno, urejeno življenje. Zloraba teh ugodnosti s ponovitvijo kaznivega dejanja pa sproži dejstvo, da oživi vsa kriminalna preteklost nekdanjega obsojenca, ta preteklost se lahko ob ponovnem sojenju upošteva pri izbiri in odmeri kazenske sankcije.

— Uveljavljanje pravice do dela in zaposlitve postavlja pred odpuščene osebe, ki so prestajale kazenske sankcije odvzema prostosti, določene splošne in posebne pogoje, ki so predpisani za vse delavce v temeljnem zakonu o delovnih razmerjih (Ur. l. SFRJ, št. 12/70) v členih 19. do 28. in 119. členu ter v samoupravnih aktih. Med te splošne pogoje štejemo: prosto delovno mesto, zdravstvena, fizična in pogosto tudi strokovna sposobnost delavca, psihofizična in mentalna sposobnost; formalni pogoj je določena starost, delovna knjižica, stalno aličasno bivališče, osebna izkaznica, kot listina o identiteti delavca in obojestransko pripravljeno, skleniti delovno razmerje. Posebej je treba še poudariti svobodo izbire dela in bivališča. Samoupravni akti delovnih organizacij lahko predpišejo še dodatne pogoje.

V praksi se pogosto dogaja, da odpuščeni obsojenci in mladoletniki nimajo osebne izkaznice in ne delovne knjižice. Brez teh listin pa ni mogoče skleniti delovnega razmerja.

3. Delo odborov za pomoč odpuščenim obsojencem v SR Sloveniji

— Organizirana oblika družbene pomoči se je pojavila kot sestavni del resocializacijskega procesa storilcev kaznivih dejanj po sprejetju

zakona o izvrševanju kazni varnostnih ukrepov in vzgojnih poboljševalnih ukrepov leta 1951, z ustanavljanjem odborov za pomoč odpuščenim obsojencem. Odbori so bili ustanovljeni pri vseh okrajnih oziroma mestnih ljudskih odborih, kjer se je kriminaliteta pojavljala v večjem obsegu. Za člane odborov so bili imenovani avtoritativni družbeni delavci, njihovi predsedniki so bili obvezno poverjeniki za notranje zadeve. Odbori so programirali svoje delo v okviru določil zakona o izvrševanju kazni, priporočil organov za notranje zadeve in problematike dela. Odbori so pomagali odpuščenim obsojencem s prestajanja kazni večidel materialno z oblačili in sredstvi za preživljanje ter pri zaposlovanju.

— Po sprejetju zakona o izvrševanju kazenskih sankcij leta 1961, so odbori za pomoč odpuščenim obsojencem prešli v pristojnost svetov občinskih skupščin za socialno varstvo. Po novi ureditvi opravljata postpenalno delo in zaščito socialna služba, kot strokovni organ in odbor za pomoč odpuščenim kot kolektivni organ. Delo med tema organoma je potekalo usklajeno. Leta 1961 je svet za socialno varstvo LR Slovenije izdal priporočilo o delu teh organov. Naslednjega leta je ta svet organiziral za vse predsednike in tajnike odborov za pomoč odpuščenim obsojencem dvodnevni seminar, na katerem so obravnavali vsa pomembna vprašanja o postpenalni pomoči. Leta 1965 pa je republiški sekretariat za zdravstvo in socialno varstvo v sodelovanju z republiškim sekretariatom za notranje zadeve organiziral v vseh večjih krajih Slovenije strokovni posvet s člani odborov o delu in nalogah teh odborov. Odbori za pomoč odpuščenim obsojencem so bili zelo delavni, posebno v prvih desetih letih obstoja. Opravljali so humano in hkrati tudi nujno družbeno delo v boju proti povratništvu in drugim družbi škodljivim pojavom. Odpuščeni obsojenci so se z zaupanjem obračali nanje z različnimi prošnjami, katere so bile tudi v velikem številu ugodno rešene.

— Z ustanavljanjem centrov za socialno delo pri bolj razvitih občinah, še posebno pa s sprejemom poklicnih socialnih delavcev na delo v socialno varstvene službe, so začeli odbori postajati manj aktivni. Naloge za postpenalno delo se sedaj opravljajo v skrbstvenih organih. V bolj razvitih občinah, kjer so bili organizirani centri za socialno delo in kjer se kriminaliteta pojavlja v večjem obsegu, je posebej sistemizirano delovno mesto referenta za pomoč odpuščenim obsojencem. To delovno mesto najpogosteje zaseda poklicni socialni delavec. V drugih

občinah pa opravljajo postpenalno delo socialni ali drugi delavci poleg drugih delovnih zadolžitvev.

— Ob sestavljanju tega referata smo pri centrih za socialno delo, oddelkih za družbene službe skupščin občin na severnem delu Slovenije preverjali, če odbori za pomoč odpuščenim obsojencem v posameznih občinah še obstajajo. Ugotovili smo, da so odbori v občinah le imenovani. V vseh občinah so odbori dokaj neaktivni. Njihovo delo so prevzeli poklicni socialni delavci, odgovorni za postpenalno delo. Ugotovili smo, da ni še noben svet za zdravstvo in socialno varstvo pri skupščinah občin SR Slovenije kooptiral v odbore za pomoč odpuščenim obsojencem predstavnika sodišča po 84. členu ZIKS. V odborih so najpogosteje zastopani predstavniki delovnih organizacij, komunalnih zavodov za zaposlovanje, prosvete, družbeno političnih organizacij in organov za notranje zadeve.

V razgovoru z referenti za pomoč odpuščenim obsojencem pri občinskih skupščinah smo ugotovili, da le-ti menijo, češ da odbori niso več potrebni predvsem zato, ker se odbori sestajajo le občasno, reševanja problema pa se je treba lotiti takoj. Zato mislijo, da bi imeli tako le dodatno delo, rezultat dela pri postpenalni pomoči pa bi bil enak.

Problemi s področja postpenalne pomoči in zaščite se kljub neaktivnosti in slabe aktivnosti odborov poskušajo reševati. Ker se to vprašanje rešuje v sorazmerno ozkem krogu, brez večje družbene angažiranosti in razumevanja tistih, ki bi na tem področju lahko največ prispevali, prizadevanja niso dovolj uspešna. Za te namene dajejo občine precej denarja, rezultati pa niso takšni, kakršni bi lahko bili. Za neuspehe ni mogoče vedno valiti krivde na te referate, saj se nekateri prizadevno lotevajo svoje naloge. Vzroke je treba iskati drugje. Menimo, da je javnost premalo obveščena o zadevi in to je za družbeno skupnost velika ovira. Boljše delovne uspehe, na tem področju je pričakovati le ob sodelovanju širše družbene skupnosti.

— Menimo, da so odbori za pomoč odpuščenim, kljub temu, da na referatih za pomoč odpuščenim obsojencem delajo strokovni delavci, še vedno potrebni. Odbori naj imajo v prihodnje drugačno delo. Sestavljeni naj bodo iz uglednih in vplivnih predstavnikov družbeno političnih skupnosti, kakor določa zakon. Odbori ne smejo reševati konkretnih zadev odpuščenih obsojencev. Njihova naloga je urejati načelna vprašanja na območju občine, programirati delo postpe-

nalne pomoči, vplivati na delovne organizacije in družbeno politične organe, da bodo postpenalno delo jemali kot problem, ki ga je dolžna reševati občina kot osnovna družbeno politična skupnost. Odbori naj usklajajo delo med državnimi organi, delovnimi organizacijami, zavodi, krajevnimi skupnostmi pri urejanju postpenalne pomoči. S pomočjo svetov za socialno varstvo naj odbori prizadevno rešujejo ta vprašanja pri občinskih skupščinah. Skratka, odbori za pomoč odpuščenim obsojencem, naj postanejo oblikovalci politike pri dokončni resocializaciji in readaptaciji obsojencev.

Krajevne skupnosti kot osnovna oblika družbeno političnega in samoupravnega sistema v naši družbi bi morale imeti postpenalno pomoč programirano v svojih statutih. To utemeljujemo s tem, da je krajevna skupnost najtesneje povezana z občani na svojem terenu, pozna probleme, ki zadevajo posameznike in krajevno skupnost kot celoto ter jih tudi s pomočjo komisij in odborov ustrezno rešuje. Prav zato menimo, da bi morali poklicni in laični svetovalci izhajati predvsem iz krajevne skupnosti. Svetovalci naj v prihodnjem ustrežnejšem programiranju postpenalnih ukrepov opravljajo pomembno nalogo, saj ugotavljamo, da se danja pomoč in zaščita, to je spremljanje bolj problematičnih oseb po odpustu, dokler se povsem ne vključijo v družbeni proces, kaže kot posebno pomanjkljiva.

Le ob tako zasnovanem programiranju postpenalnih ukrepov in ko bo družbena skupnost kot celota uvidela potrebo in dolžnost, da je lahko boj proti kriminaliteti in družbi škodljivim pojavom uspešen le, če bo delo potekalo sistematično, usklajeno in ob pomoči vseh družbenih dejavnikov, lahko pričakujemo rezultate, kakršne si postavlja penološka znanost.

4. Zaposlovanje kot pomemben dejavnik za odpuščene iz zavodov

To, da je delo temeljna zahteva in možnost, da si človek zadovolji potrebe in se uveljavlja v družbeni skupnosti, je treba upoštevati pri načrtovanju resocializacijskega programa obsojencev. Zaradi tega je potrebno že v sprejemnem oddelku zavoda ugotoviti, kakšne so obsojenčeve delovne zmožnosti, delovne navade in kakšne možnosti zaposlitve ima po prestani kazni. To narekuje, da se delovni tretman obsojenca v zavodu prilagodi potrebam v okviru

danih možnosti, to bo obsojencu najbolj koristilo pri zaposlitvi po odpustu s prestajanja kazni.

Glede na strukturo obsojencev se kažejo velike potrebe po izvajanju takšnega delovnega tretmana, vendar so objektivne možnosti mnogo manjše. To je odvisno od obsojenčeve pripravljenosti in sposobnosti, zavodske zmogljivosti in dolžine obsojenčeve kazni.

Težave pri zaposlitvi obsojenca po odpustu iz zavoda so predvsem te, da je izredno visok odstotek teh oseb družbeno in delovno neprilagojenih, brez primernih delovnih navad, razen tega pa še brez primerne strokovne izobrazbe. Ti ljudje med prestajanjem kazni, bolj ali manj zadovoljivo izpolnjujejo delovne obveznosti, predvsem zato, ker jim zavodski režimi ne dovoljujejo večjih odstopanj. Nasproten temu je odnos do dela na prostosti, ko je od njihove lastne volje odvisno, ali bodo sprejeli delovno disciplino, ki jo zahteva delovna organizacija oziroma delodajalec, ali ne. Posledica slabe delovne prilagojenosti se kaže v tem, da pogosto menjavajo delo, zaradi česar jih pozna širok krog ljudi kot slabe in neurejene delavce. Prav to dejstvo povzroča težave pri vključevanju teh ljudi v proizvodne odnose.

— Ukrepi gospodarske reforme ne vplivajo bistveno na zaposlovanje določenih kategorij obsojencev. Povpraševanje po kvalificiranih delavcih, zlasti pa določenih poklicih kovinske stroke, je mnogo večje od ponudbe. To je posledica odhajanja kvalificiranih delavcev na delo v tujino. Zato so pogostni primeri, ko se obsojena oseba že med prestajanjem kazni prijavi na razpis, objavljen v dnevnikih, da jih delovne organizacije vabijo na razgovore. Po opravljenem preizkusu, testiranju in zdravstvenem pregledu se te delovne organizacije obračajo na upravo zavoda s prošnjo, naj obsojeno osebo, ki je uspešno opravila preizkus, predčasno odpustimo s prestajanja kazni, zaradi potrebe po delovni sili.

Povpraševanje po nekvalificiranih delavcih je manjše, vendar tudi ta kategorija ljudi — izjema je ženska delovna sila in izjema so starejši ljudje brez poklica — ne pomeni posebnega problema glede zaposlitve. Na razpise se prijavljajo tudi obsojenci brez ustrezne kvalifikacije, če so priučeni, vendar so možnosti glede sprejema v delovno razmerje nekoliko manjše.

Problem zase pa so izredno problematične, neprilagojene in motene osebe, za katere je prav tako potrebno najti primerno zaposlitev po pre-

stani kazni. Takim osebam je nujno še med prestajanjem kazni posvetiti večjo skrb pri njihovem resocializacijskem procesu, navajati jih predvsem na pravilen odnos do dela, jim privzgajati delovne navade in delovno disciplino. Za uspešno rešitev zaposlovanja teh oseb uporabljamo večidel to obliko, da jih že med prestajanjem kazni dodelimo na delo v delovno organizacijo, kjer so možnosti zaposlitve po razpisih in zvezah.

Nekatere delovne organizacije se obračajo na upravo zavodov za dodelitev na delo nekvalificirane delovne sile. Na takšna dela dodeljemo obsojence brez kvalifikacij in tiste, ki imajo manj možnosti glede zaposlitve po odpustu iz zavoda. Tako poskušamo najti možnosti, da takšnega obsojenca po odpustu iz zavoda zaposlimo pri tistem podjetju, kjer njegove navade in delovno prilagojenost lahko spoznajo že med prestajanjem kazni.

Pomembno vlogo pri iskanju zaposlitve imajo prosti izhodi ali dopusti za obsojence. Tako se obsojenci sami prijavljajo na razpis in s tem izkazujejo pri delodajalcu, kjer se zanimajo glede dela, večje zaupanje, kar bistveno vpliva pri sprejemu v delovno razmerje.

Nekatere obsojence se nam posreči zaposliti pri delovnih organizacijah, s katerimi imamo urejene kooperantske odnose. Tu gre predvsem za delavce, ki so se priučili določenega poklica.

Kadar med prestajanjem kazni ne najdemo zaposlitve za obsojence, jih po poprejšnjem dogovoru, s priporočilom in potrebnimi podatki, napotimo občinskemu organu za socialno varstvo, ki opravlja postpenalno delo.

Izreden problem pa povzročajo pri zaposlitvi starejše osebe brez potrebne kvalifikacije in ženske. Vsaka delovna organizacija teži za tem, da zaposli mlajše in zdrave delavce, zato je za starejše obsojence težko najti ustrezno zaposlitev. Enako je tudi z žensko delovno silo, ki je po kvalifikacijski strukturi slabša kot moška.

Kljub vsemu prizadevanju pa ugotavljamo, da velika večina teh ljudi le krajši čas ostaja pri istem delodajalcu. Zaradi podvrženosti določenim slabostim ali, preprosto, zaradi prenizkih osebnih dohodkov, ti ljudje delovna razmerja prekinjajo. Zaradi nesposobnosti in zato, ker niso dovolj vztrajni, ne najdejo drugega dela in tako spet zapadajo v kriminaliteto. Takšno ugotovitev nam nazorno potrjuje tale podatek: Letos do 31. marca je bilo v mariborskih zaporih na prestajanju kazni 308 obsojencev. Od tega števila jih je 47 ali 15% prvič obsojenih, vsi

drugi pa so povratniki. Od celotnega števila teh obsojencev je bilo ob storitvi kaznivega dejanja in pred prihodom na prestajanje kazni brez redne zaposlitve 181^a ali 58 % obsojencev.

Na podlagi navedenih podatkov se kažejo glede zaposlitve odprti problemi. Zato menimo, da bi bilo v primerih, če kaznivo dejanje ni bilo storjeno na delovnem mestu ali v zvezi z zaposlitvijo, dolžnost delovne organizacije, da te osebe sprejme po prestani kazni nazaj na delo. Status teh ljudi bi moral biti urejen tako, kot je urejen za delavce, ki gredo na odslužitev kadrovskega roka (čl. 131 TZDR).

Zanimivo pa je, da obsojenci, katerim je bil po 61. b členu KZ izrečen varnostni ukrep prepovedi opravljanja poklica za določen čas, nimajo posebnih težav. Že ob prihodu na prestajanje, poskušamo predvideti možnost prekvalifikacije ali priučitev drugega poklica. Toda četudi prekvalifikacija ni dosežena, z njimi ni večjega problema. Večina jih dobi zaposlitev pri istem podjetju (šoferji, računovodje itd.), le drugo delo. Večina šoferjev je v času, dokler teče varnostni ukrep odvezema vozniškega dovoljenja, zaposlenih v mehanični delavnici. Enako velja tudi za druge stroke.

5. Poklicno usmerjanje oseb v KPZ in VPD za pridobitev strokovnosti

Ker je pravilna zaposlitev obsojenih in mladoletnikov obenem preventivni ukrep, moramo življenje v KPZ in VPD kar najbolj približati življenju na prostosti. Zato ne more biti dvoma, da so poklicno usmerjanje, pridobivanje kvalifikacije, polkvalifikacije, kakor tudi druge oblike splošnega in strokovnega izpopolnjevanja obsojenih oseb zelo pomembni dejavniki pri zaposlovanju odpuščenih iz zavodov.

Čeprav se je v dobi gospodarske reforme tudi v SR Sloveniji pojavila brezposelnost, so gospodarske organizacije sprejemale na delo kvalificirane delavce, med katerimi so bili tudi odpuščeni s prestajanja kazni. To potrjuje dejstvo, da je poklicno usmerjanje zelo pomembno za dokončno resocializacijo obsojenih oseb.

Kazenski poboljševalni zavodi v SR Sloveniji si kar najbolj prizadevajo, da obsojenim osebam omogočijo zaposlitev, ki ustreza njihovem poklicu oziroma jim dajejo dokaj široko možnost izbire novega poklica, strokovnega usposabljanja ali priučitve na določenih fazah dela v industrijski, obrtniški in kmetijski proizvodnji. V

KPZ so organizirani strokovne in vajenske delavnice, tečaji, osnovna šola in dopisno šolanje. Obsojene osebe, ki se udeležujejo šolanja oziroma usposabljanja v poklicu in dosegaajo uspeh v tem, so mladoletniki, mlajši polnoletni in tudi odrasli obsojenci, ki nimajo poklicev, če izpolnjujejo potrebne pogoje.

Informacija komunalnega zavoda za zaposlovanje za ljubljanske občine o možnosti zaposlitve zaposlenih oseb dokazuje, da jim zlasti v zadnjih letih uspe priskrbeti pristoje delovno mesto v dokaj kratkem času po prijavi, tj. v dobi do enega meseca vsem prijavljenim, ki so zdravi in zmožni za delo in, ki so tudi voljni sprejeti ponudeno zaposlitev. Toda to še ne pomeni, da dosegaajo stoo odstoten uspeh, saj gospodarske organizacije sprejemajo na delo s poskusno dobo. Zato se del tistih, ki so dobili zaposlitev, spet vrača na seznam brezposelnih. Postopek pri zaposlovanju kvalificiranih delavcev je hitrejši in je število brezposelnih kvalificiranih delavcev dosti manjše od nekvalificiranih.

Če upoštevamo prizadevanje KPZ ter zahteve in možnosti za usmerjanje obsojenih oseb v ustrezne poklice, ki so iskani v okolju, kamor se obsojene osebe vračajo, na eni strani, in mnogo boljše možnosti za zaposlovanje kvalificirane delovne sile prek zavoda za zaposlovanje, lahko sklepamo, da je usmerjanje v poklic ena zelo uspešnih oblik prevzgoje za doseg končne faze resocializacije obsojenih oseb.

6. Problemi zaposlovanja mladoletnikov, odpuščenih iz VPD

To, kar smo povedali glede zaposlovanja odraslih, velja praviloma tudi za mladoletnike; je pa nekaj posebnosti in te bomo posebej opisali.

— Prva posebnost, ki jo moramo upoštevati pri mladoletnikih, je ta, da se pri njih kaže zaposlitev kot pogoj sine qua non, brez katerega si sploh ni mogoče zamisliti uspešne resocializacije. Resnica je ta, da je večina povratnikov in večkratnih povratnikov začela s kriminalom že, ko so bili mladoletni. Zato je pomen zaposlovanja primeren.

— Odpuščene mladoletnike iz vzgojnih zavodov obravnava 39. člen zakona o izvrševanju vzgojnih ukrepov. Odbori za pomoč odpuščenim obsojencem obravnavajo po intenciji zakona le odpuščene odrasle obsojence. Vendar menimo, da bi morali ti odbori s svojo usmerjevalno, kriminalno preventivo, varstveno in strokovno

funkcijo upoštevati ter programirati tudi postpenalno delo z mladoletniki, ki so odpuščeni iz vzgojnih zavodov.

— Postopek za odpust mladoletnikov je urejen v 453. členu zakonika o kazenskem postopku. V njem obvezno sodeluje skrbstveni organ, ki da sodišču poročilo, kakšni so pogoji za mladoletnikov odpust. Sodišča v tem postopku ugotavljajo, ali ima mladoletnik zagotovljeno zaposlitev (ali nadaljevanje šolanja, strokovnega izobraževanja itd.) in kje se bo zaposlil. Če mladoletnik zaposlitve ali drugačnega koristnega udejstvovanja nima, sodišče ne bo moglo ustaviti ali nadomestiti vzgojnega ukrepa. Upravnik vzgojnega zavoda mora pri sestavi predloga za odpust mladoletnika to upoštevati. Tako skrbstveni organ poišče za mladoletnika ustrezno zaposlitev, prav tako pa tudi stanovanje, če mladoletnik ne more bivati pri svojcih.

Časovno nedoločene kazenske sankcije za mladoletnike (indeterminirani vzgojni ukrepi) terjajo drugačno odločanje kot za obsojence.

7. Možnosti za uspešno organizacijo postpenalne zaščite in posebna pomoč pri zaposlitvi

Nekaj besed o možnosti in uspešnosti postpenalne zaščite smo povedali že v uvodu in ob pravnemu položaju odpuščenih pri nas. Ni realno pričakovati, da bi delovne organizacije pri sprejemanju delavcev dajale prednost odpuščenim pred drugimi ustrežnejšimi kadri, ki jim je zaposlitev potrebna iz enakih razlogov — namreč za življenjsko eksistenco. Iz prakse vemo, da so odpuščeni obsojenci po navadi slabši in manj strokovni delavci. Zato so potrebne intervencije, priporočila KPZ in skrbstvenih organov. Pomembne so smernice, vpliv odbora za pomoč odpuščenim, naposled pa tudi stališče občinske skupščine. Kakorkoli je že ta situacija absurdna glede na nujnost postpenalne zaščite na eni strani in želje delovnih organizacij po solidnih delavcih na drugi strani, jo moramo sprejeti kot realno.

Pogoj za uspešno delo so gotovo razvite socialne službe v KPZ, VPD in v občinah; službe naj bodo posebej usposobljene za postpenalno delo. Med seboj morajo tesno sodelovati.

Ker je pglavitni problem kriminološke znanosti in penitenciarnih ved boj proti povratništvu, se mora penitenciarna praksa tudi poglobljeno ukvarjati s povratniki, ki pogosto nimajo lastne sposobnosti, da bi se po odpustu lahko

brez intenzivne pomoči sami vključili v normalno življenje. Med njimi imamo dostikrat motene osebnosti, ki so labilne in nestanovitne, nagnjene k uživanju alkohola, zdravstveno prizadete, brezdomce, nasilneže in podobno. Za te kategorije odpuščenih obsojencev je problem resocializacije zelo težaven. Že med prestajanjem kazni je s takimi osebami zelo težko doseči bistvene ali odločilne spremembe osebnosti in socializacije. To je težko doseči v zavodih z optimalnim tretmanom, nikakor pa ne v zaporih, ki so namenjeni za prestajanje kratkih kazni, največ do enega leta.

— Znano je, da je pri nas v zaporih veliko število stalnih povratnikov, ki so storilci raznih drobnih kaznivih dejanj. Enako število povratnikov imamo tudi med upravno kaznovanimi osebami, ki tudi prestajajo kazni v zaporih. Posamezniki se vračajo v zapore tudi večkrat v istem letu. Zato menimo, da so take kazenske sankcije in tretman zoper stalne povratnike v zaporih neuspešne. Znano je, da je populacija, ki prehaja skozi zapore, nekajkrat večja od one, ki prehaja skozi KPD. Obsojenci - povratniki s kratkimi kaznimi, zlasti pa prekrškarji nimajo v naši praksi niti toliko postpenalne zaščite kot odpuščeni obsojenci iz KPD.

— Tuje izkušnje in domača opazovanja potrjujejo, da se del takšne problematike rešuje prav s prehodnimi domovi. Osebe, ki prihajajo iz kazenskih poboljševalnih zavodov, ki nimajo možnosti za stanovanje, pozneje pa tudi za urejeno zaposlitev, navadno naglo recidivirajo. Čas neposredno po odpustu iz zavodov, je verjetno najbolj kritičen za recidiv.²

Tudi ZIKS določa v tretjem odstavku 83. člena, da občinske skupščine v večjih krajih lahko ustanovijo prehodne domove za tiste, ki so bili odpuščeni s prestajanja kazni in se po vrnitvi na prostost niso mogli nastaniti in zaposliti. Kot nam je znano, pri nas takih domov še nimamo. Menimo, da bi morali odbori za pomoč odpuščenim obsojencem v večjih mestih skupno s skrbstvenimi organi občin predlagati ustanovitev takih domov.

V Sloveniji je bila opravljena pomembna raziskava s tega področja; raziskava ugotavlja dokaj hud položaj na področju postpenalnega dela in predlaga ustanovitev dveh domov za moške in enega za ženske.

² Raziskava 23, Organizacija prehodnih domov za odpuščene osebe, Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani — Ljubljana, maj 1966, str. 103—4.

8. Predlogi za sklepe

Glede na to, da je postpenalno delo za vključevanje odpuščenih oseb iz KPZ in VPD v življenje na prostosti zelo pomemben dejavnik za resocializacijo teh oseb, in glede na dejstva, da so skrbstveni organi za postpenalno delo nenotno in slabo organizirani, predlagamo ukrepe:

1. Postpenalno delo kot preventivo v boju proti povratništvu je treba organizirati v vseh možnih oblikah, ne samo s pomočjo odborov za pomoč odpuščenim obsojencem, organov socialnega varstva, ampak tudi s pomočjo delovnih in družbeno političnih organizacij ter javnosti. Postpenalno delo je naloga vse družbe, kot sestavni del boja proti kriminaliteti. S tega vidika naj to vprašanje obravnavajo tudi občinski sveti za socialno varstvo, ki naj sproti informirajo občinske skupščine.

2. Odbori za pomoč odpuščenim obsojencem, ki imajo nalogo, da po potrebi dajejo postpenalno pomoč, naj v prvi vrsti izvajajo v občinah pravilno postpenalno politiko. Konkretno dajanje pomoči odpuščenim, naj v celoti prepustijo centrom za socialno delo, ki v nekaterih občinah

že nekaj let učinkovito izvajajo postpenalno pomoč s pomočjo dobro organizirane laične socialne službe na terenu.

3. Socialna služba in socialni delavec v KPZ naj že ob sprejemu obsojenca ugotovita, kaj bo treba ukreniti v zvezi z obsojenčevim odpustom. V prizadevanje za resocializacijo je treba aktivno vključiti obsojenca takoj po nastopu kazni. Obsojenčeva pasivnost bi pomenila nevarnost za povratništvo. Pri tem ne smemo zanemariti vseh možnosti pozitivnih stikov z obsojenčevo družino, delovno organizacijo ter njegovimi prijatelji. Če je potrebno, naj socialna služba KPZ ohrani stike z obsojencem tudi po odpustu.

4. Socialna služba v KPZ naj posveča še več pozornosti usmerjanju obsojenca ali mladoletnika v ustrezen poklic, da bo mogla biti pomoč pri iskanju zaposlitve lažja in uspešnejša.

5. Socialne službe KPZ naj se povezujejo z odgovornimi organi za postpenalno pomoč, odbori za pomoč odpuščenim, centri za socialno delo, komunalnimi zavodi za zaposlovanje in drugimi delovnimi organizacijami, s katerih območij dobivajo največ obsojenih oseb, in naj jim pomagajo pri delu z odpuščenimi obsojenci in mladoletniki.

The Employment Problems of Persons released from Penitentiaries and Educational Institutions

by Lojze Gazvoda, Social Worker, Assistant Warden, Local Prison in Maribor.

The article is author's report on the First Yugoslav Symposium of the Penological Association, held in Pula in May 1970. The symposium dealt with the problems of work as an educational method in the process of resocialization. The article gives besides the basic principles of criminal policy a survey of the legal status of persons released from institutions. The author analyzes the work carried out by the committees for help to released prisoners, the problems of finding employment for such persons and the problems connected with the professional

training in penal institutions. There exist several problems with the postpenal help in general and they could be solved only under the condition that this work receives stronger support and assistance from the community than it has up to now. The article brings forward also some propositions concerning the organization of postpenal help, the professional training in penal institutions as well as some propositions as to the possibilities of employment.